

О. М. Маринич

Географія

ГЕОГРАФІЯ (від [geo...](#) і [...графія](#)) – система наук про географічну оболонку Землі, окремі її компоненти, територіальне розміщення і розвиток виробництва, населення земної кулі, окремих її регіонів і країн. Г. – одна з фундам. наук про Землю, що вивчає взаємодію людини (суспільства) і природи. Гол. завдання сучас. Г.: дослідж. природно-територ. і природно-антропоген. геосистем і вироб.-територ. систем та їхніх компонентів з метою рац. використання та охорони природ. середовища і його ресурсів.

Відповідно до об'єктів вивчення у сучас. Г. виділяють природно-геогр., соц.-екон.-геогр. та картогр.-геогр. науки. До перших належать: [землезнавство](#), [фізична географія](#), [ландшафтознавство](#), [палеогеографія](#), а також галузеві – [геоморфологія](#), [кліматологія](#), [метеорологія](#), [гідрологія](#), [океанологія](#), [гляціологія](#), [географія ґрунтів](#), [географія рослин](#), [зоогеографія](#), [біогеографія](#). До соц.-екон.-геогр. наук належать: [соціальна географія](#), [економічна географія](#), [політична географія](#), [географія населення](#), а також галузеві – [географія промисловості](#), [географія сільського господарства](#), [географія АПК](#), [географія транспорту](#), [географія торгівлі](#) тощо. Картогр.-геогр. цикл складається з [картографії](#) (геогр., матем., екон., атласної та картознавства). До міждисциплінар. геогр. наук належать: теоретична географія, історія географії, [історична географія](#), [медицина географія](#), [рекреаційна географія](#), [меліоративна географія](#), [військова географія](#), [країнознавство](#), [краєзнавство](#), регіон. географія. Осн. методи геогр. дослідж.: експедиц., дистанц. (зокрема аерокосмічні), стаціонарні, геохімічні, геофізичні, лабораторно-аналітичні, матем. моделювання, картогр., геоінформ. та статистичні.

Г. – одна з найдавніших наук, предмет і об'єкт якої змінювалися відповідно з її розвитком. Г. зародилася у країнах Сходу, мала описовий характер. Перші спроби наук. пояснень природи геогр. явищ відомі з праць Геродота (5 ст. до н. е.), Аристотеля (4 ст. до н. е.), Птолемея (2 ст. н. е.) та ін. Геогр. знання нагромаджувалися з відкриттям нових земель, розвитком торгівлі, воєн. походами, мореплавством тощо. Геогр. уявлення і поняття за часів феодалізму виходили з біблій. догм. За часів Київ. Русі важливі геогр. відомості про Сх. Європу були зібрані у літописах (зокрема у «Повісті минулих літ» тощо). У серед. 15–17 ст. в результаті великих геогр. відкриттів, здійснених європ. мандрівниками і мореплавцями,

було встановлено контури майже всіх материків, досліджено більшу частину земної поверхні, одержано багато відомостей про раніше невідомі країни. Найвідомішою працею цього періоду стала «Geographia generalis» («Загальна географія», 1650) Б. Вареніуса. У 16–17 ст. значних успіхів досягнуто у галузі картографії, зокрема розроблено картогр. проекції (фламанд. картограф Г. Меркатор). Розвиткові геогр. науки в Росії сприяли створення С.-Петербур. АН, дослідж. І. Кирилова, В. Татищева, М. Ломоносова. 1845 створ. Рос. геогр. товариство, від 1871 проводяться міжнар. геогр. конгреси. Від 2-ї пол. 19 ст. в Росії засн. каф. Г. в низці університетів: Моск. ([Д. Анучин](#)), С.-Петербур. (О. Воєйков, [В. Докучаєв](#)), Київ. ([П. Броунов](#)), Харків. ([А. Краснов](#)) та Одес. ([Г. Танфільєв](#)). У 19–20 ст. відбулася поступова диференціація Г. Найважливіші наук. дослідж. виконані в Україні В. Докучаєвим, [Г. Висоцьким](#), [П. Тутковським](#), А. Красновим, [В. Кубійовичем](#), [І. Половком](#), [С. Рудницьким](#), [Г. Танфільєвим](#), [Б. Срезневським](#), [К. Воблим](#), [О. Дібровою](#) та ін.

У сучас. геогр. науці одним з гол. методол. принципів є генет., просторово-часовий і регіон. напрями. У 2-й пол. 20 ст. – на поч. 21 ст. в Україні розвивалися всі осн. складові Г. з використанням традиц. і нових методів досліджень. Укр. вчені виконали низку дослідж. із теор.-методол. проблем геогр. науки ([К. Геренчук](#), [М. Паламарчук](#), [М. Багров](#), [В. Боков](#), [М. Гродзинський](#), [О. Маринич](#), [В. Пащенко](#), [Л. Руденко](#), [О. Топчієв](#), [І. Черваньов](#), [Г. Швєбс](#), [П. Шищенко](#) та ін.). Теор. і практ. значення мають комплексні дослідж. конструктивно-геогр. основ регіон. природокористування в Україні. За цикл праць з цієї тематики автор. колектив з фізикогеографів, економікогеографів та картографів відзначено Державною премією України в галузі науки і техніки (1993). Значного розвитку набули дослідж. з ландшафтознавства і фіз.-геогр. районування, зокрема з класифікації природно-територ. комплексів, геофізики і геохімії ландшафтів, картографування, стаціонар. методів вивчення ландшафтів, їх стійкості і міграції елементів ([К. Геренчук](#), [П. Погребняк](#), [М. Гродзинський](#), [В. Гуцуляк](#), [О. Маринич](#), [А. Мельник](#), [Г. Міллер](#), [В. Некос](#), [В. Пащенко](#), [Г. Швєбс](#), [П. Шищенко](#) та ін.). Були проведені дослідж. в галузі палеогеографії: розроблено й обґрунтовано схему етапності розвитку природи України в антропогені, вивчено палеорельєф, палеоклімат, палеоґрунти і рослинність, вперше сформовано теор. основи і методи дослідж. палеоландшафтів ([М. Веклич](#), [Н. Сіренко](#), [С. Турло](#), [Г. Пасічний](#), [І. Мельничук](#), [М. Куниця](#), [Ж. Матвіїшина](#), [Н. Герасименко](#) та ін.).

Традиційно успішно розвивалися геоморфол. дослідж., спрямовані гол. чином на вивчення морфоструктур. та морфоскульптур. рельєфів, ролі неотектоніки та екзоген. процесів в його формуванні та змін внаслідок антропоген. діяльності. Встановлено геоморфол. рівні платформ. частини України, її будову і вік та зв'язки з поверхнями вирівнювання Укр. Карпат. Складено геоморфол. карти України та її окремих регіонів. Геоморфол. знання знаходять практ. застосування при пошуках корис. копалин, гідротех. та транспорт. буд-ві, містобудуванні, боротьбі з негатив. процесами і несприятливими геоекол. умовами ([В. Бондарчук](#), [К. Геренчук](#), [В. Галицький](#), [С. Бортник](#), [М. Волков](#), [П. Гожик](#), [П. Заморій](#), [І.](#)

[Ковальчук](#), [Ю. Кошик](#), [Я. Кравчук](#), О. Маринич, А. Матошко, В. Палієнко, С. Проходський, І. Рослий, Г. Рудько, І. Соколовський, В. Стецюк, П. Цись, І. Черваньов, Ю. Шуйський). Метеорол. та клімат. дослідж. були зосереджені на вивченні агрометеорол. і клімат. явищ, клімату міст, мікрокліматології, геоекол. умов ([В. Волощук](#), [В. Дмитренко](#), В. Бабиченко, В. Дубинський, В. Дячук, В. Мартазінова, В. Попов, І. Половина, О. Раєвський, М. Щербань). Гідрол. та гідрохім. дослідж. були спрямовані на вивчення гідрол. режиму великих і малих рік, водосховищ, водної меліорації степ. та поліс. земель, водних екол. проблем, гідрохімії та водних ресурсів України ([М. Будз](#), В. Пелешенко, [Є. Гопченко](#), [Д. Закревський](#), [О. Іваненко](#), В. Хільчевський, [М. Кирилюк](#), В. Самойленко, О. Ободовський, А. Яцик та ін.). Значні океанол. дослідж. проведені укр. вченими з вивчення Чорного м., Атлантич. та Індій. океанів ([В. Беляєв](#), [М. Булгаков](#), [В. Єремєєв](#), [В. Іванов](#), Б. Нелєпо).

Традиційно в Україні проводилися дослідж. з ґрунтів, зокрема у зв'язку з розвитком с. господарства, контурно-меліорат. землеробства ([Н. Вернандер](#), [І. Гоголев](#), В. Медведєв, Б. Носко, С. Позняк, Г. Швєбс). Біогеогр. дослідж. були зосереджені на регіон. особливостях рослин. і тварин. світу, екол.-геогр. умовах, ґ. заповід. територій, біогеогр. районуванні ([Т. Андрієнко](#), [М. Голубець](#), [Я. Дідух](#), С. Стойко, Ю. Туниця, І. Удра, Ю. Шеляг-Сосонко).

Значних результатів досягнуто в галузі екон. та соц. ґ. Розроблено низку нових методол. проблем і напрямів, необхідних в умовах стійкого розвитку сучас. укр. держави в інформ. суспільстві ([М. Паламарчук](#), [М. Багров](#), Л. Руденко, М. Пістун, В. Поповкін, О. Шаблій). Набули розвитку дослідж., присвяч. територ. організації виробництва, зокрема промисловості ([М. Паламарчук](#), [Л. Корецький](#), Ф. Заставний, [Д. Богорад](#)), АПК ([М. Паламарчук](#), М. Пістун, [Г. Балабанов](#), В. Нагірна, Р. Язиніна), ґ. населення, насел. пунктів, етнографії ([В. Оникієнко](#), В. Наулко, [П. Коваленко](#), Ю. Пітюренко, А. Степаненко, М. Фашевський).

Проведено комплексні екон.-геогр. дослідж. регіонів, їх природно-ресурс. потенціалу і геогр. основ регіон. політики ([П. Ващенко](#), [А. Голиков](#), І. Горленко, М. Багров, [М. Ігнатенко](#), [С. Іщук](#), П. Масляк, Я. Олійник, В. Руденко), екон. ґ. зарубіж. країн (В. Юрковський, Б. Яценко). Виконано важливі розробки з теорії, методики та історії темат. картографування та моделювання і використання картогр. засобів при створенні геоінформ. систем ([А. Харченко](#), [А. Золовський](#), Л. Руденко, [Я. Жупанський](#), [І. Левицький](#), Р. Сосса). Створ. наук. засади картографування АПК та складено серію карт по Україні ([А. Золовський](#), І. Левицький, [Т. Козаченко](#)).

Новими напрямками є екол.-геогр. картографування та картографування природокористування (Л. Руденко, Г. Пархоменко) і медико-геогр. картографування (Г. Пархоменко, [В. Барановський](#), В. Шевченко). Спільними зусиллями картографів, фізико-і економгеографів та вчених суміж. наук створ. «Атлас природних умов і природних ресурсів

Української РСР» та серію навч. карт для шкіл і ВНЗів.

На сучас. етапі значного розвитку набули меліорат. Г., мед. Г., рекреац. Г., історія Г., країнознавство, геогр. краєзнавство. Геогр. науки мають велике прикладне значення в різних галузях діяльності людини та в упр. державою. Важливою функцією Г. є формування у людини наук. світогляду, гуманізму і патріотизму.

Серед фундам. праць з Г., виданих в Україні за останні роки, особливу цінність становлять семитомне академ. видання про природу України (1984–87), [Географічна енциклопедія України](#) (т. 1, К., 1989; т. 2, К., 1990; т. 3, К., 1993). Результати геогр. дослідж. друкуються в «Українському географічному журналі», ж. [«Географія»](#), міжвідомчих наук. зб.: «Фізична географія і геоморфологія», «Економічна географія», «Метеорологія і кліматологія», геогр. вісниках Київ., Львів., Харків. університетів та ін.

Г. пов'язана з геологією, фізикою, математикою, кібернетикою, біологією, хімією, ґрунтознавством, економікою, історією, демографією, мовознавством та ін. науками.

Наукові дослідження з Г. в Україні проводять в Інституті географії НАНУ (Київ), Інституті екології і природокористування (Дніпропетровськ), Мор. гідрофіз. ін.-ті НАНУ (Севастополь), Укр. н.-д. гідрометеорол. інституті (Київ), Одес. екол. університеті, на геогр. та геол.-геогр. ф-тах провід. ВНЗів. Від 1996 Україна – чл. Міжнар. геогр. союзу.

Рекомендована література

1. Развитие географической науки в Украинской ССР: Сб. науч. тр. К., 1990;
2. Сучасні географічні проблеми Української РСР // Тези доп. 6-го з'їзду Геогр. товариства УРСР. К., 1990;
3. Методологические проблемы современной географии: Сб. науч. тр. К., 1993.

Бібліографічний опис:

Географія / О. М. Маринич // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-29107>. – Останнє поновлення : 8 лют. 2024.

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).